

JON ROBERTS

Radnóti Miklós verseinek fordítása elé



Radnóti Miklós, az 1935-ben a szegedi egyetemen végzett magyar költő három versének új angol fordítása olvasható az itt következő oldalakon. Radnótinak már egyetemista korában megjelentek versei és versfordításai. Az 1930-as évek végén már elismert új hang volt a magyar költészetben. Élete 1944-ben ért véget a Győr melletti Abda határában. A gyakorlat hónapokkal korábban indult el a szerbiai munkatáborból, és a Rába közelében a menetet kísérő katonák lelőtték a legyengült költőt. Az alábbi versek közül legalább egyet abban a munkatáborban írt, amelynek a neve több eclogája és más versei végén olvasható.

Mivel előtte már mások is lefordították angolra Radnóti jelentős verseit, úgy illik, hogy a jelen fordító szóljon néhány szót. Noha végig pontosságra törekedett az előadásmód és a hangulat tekintetében, nem állítja, hogy az alábbi fordításoknak különösebb esztétikai értékkel bírnának. A versek fordítójaként annyit kér csupán az olvasótól, hogy tekintse egységes egésznek a költő pásztori sorozatát, mivel az, formáját és témáját tekintve a klasszikus irodalmakban gyökerező, rendkívül jelentős alkotás a huszadik század irodalmi kánonjában. E kánon olyan költőket foglal magában, mint Ezra Pound és W. H. Auden, és olyan írókat, mint James Joyce és Hermann Broch. A fordító véleménye szerint az itt részben bemutatott sorozat, amely egy olyan költő alkotása, aki szerette és ismerte a klasszikus római költészetet, annak műfajait és formáit, még nem kapta meg az azt megillető elismerést sem a költő hazájában, sem pedig a világ angolul beszélő részein.

A számkivetésről, vesztéséről és a háborúról szóló más, nagy és szívrendítő, karra illetve magányos hangra írt verseihez hasonlóan Radnóti pásztori sorozata egyrészt időtlen, másrészt tragikus módon nagyon is kötődik a maga korához. Talán mert az egyes eclogákat éveken át írta és olyan versekkel együtt, amelyeket ma a költő legnagyobb műveiként tartanak számon, ezekre a versekre kevesebb figyelem jutott minden megdőbentő formai és tematikai összetettségük, erőteljesen alluzív jellegük és tónusuk ellenére, mely utóbbiban a sztoikus tartózkodással egyensúlyoz a nyers érzelem. Nem kérdéses, hogy a költő maga is már 1942 áprilisában sorozatnak tekintette e pásztori költeményeket; ekkor írta meg az Eclogák verses előhangját *Száll a tavasz...* címmel. Vagyis az első három ecloga után írta meg az előszót. Nincs kizárva, hogy ha a testi gyengeség és a korai halál nem törí ketté költői pályáját, írt volna még két eclogát, hogy neki is annyi legyen, amennyit Vergilius írt ifjúkorában. És mégis, talán csak a néha *Töredék*-ként emlegetett *Hatodik eclogát*, valamint a *Hetedik eclogát* tarják vitathatatlanul méltónak arra, hogy a kései és utolsó nagy versek csoportjában (*Nem tudhatom...*, *Levél a hitveshez*, *Gyökér*, *Á la recherche...*, *Erőltetett menet* és *Razglednicák*) foglaljanak helyet.

A fordító még azt is hozzátenné, hogy nem ő az első az Eclogák csodálói között, aki azt szeretné, hogy jelentős lírai sorozatként tekintsenek rájuk, hiszen erre már kísérletet

tett a Magyar Helikon 1979-ben megjelent *Eclogák* kiadása is. Dédelgetett álma, hogy az Eclogák csodáira az itthoni közönség mellett ráébrednek egyszer majd a modern magyar költészet iránt érdeklődő angol nyelvű olvasók is.

Talán érdekelheti az olvasót, hogy e fordításokat két, együtt ritkán tapasztalható érzés indította el: a csodálat és a szelíd felháborodás. A fordító a Magyar–Amerikai Fulbright Egyesület égisze alatt Szegeden, az Egyetem Angol-Amerikai Intézetében töltötte a 2002/2003. tanévet. Érkezése után alig egy héttel az a szerencse érte, hogy nem messze a Dugonics tértől, egy kávéházban felolvasóesten vehetett részt, ahol a műsoron szereplő két költő – egy magyar és egy angol – egyike felolvasta magyarul az *Erőltetett menetet*. Mivel akkor néhány szónál nemigen tudott többet magyarul, a fordító persze semmit sem értett ebből a számára akkor még különben is ismeretlen nagy költeményből a „bolond” szón meg a „Fanni” néven kívül, mely utóbbi természetesen a költő hitvesére utalt. A fordító azonban mélyen megindult, és szinte elszédült egyrészt a költemény hangulata, másrészt Radnóti hexameterének reá gyakorolt erős hatása miatt. Az angol költő által előadott változathoz viszont eltűnt az eredeti verbális és hangzási ereje. És ami még rosszabb volt, vagy akkor legalábbis úgy tűnt a fordító számára, az angol költőt valami finnyasság vagy téves illemtudás arra készítette, hogy a „Fanni” helyett a „she” nőnemű személyes névmást használja (amelynek nincs is magyar megfelelője). A fordító eltökélte, hogy helyrehozza azt, amit a mai napig mélységes költői igazságtalanságnak tart. Azóta alaposan tanulmányozta a szóban forgó fordítást, és más kifogásolni valót alig talál Radnóti versének akkor előadott angol nyelvű változatában. Változatlanul azonban az a meggyőződése, hogy abból a fordításból teljesen hiányzik az eredeti személyes ereje. Saját fordításában gondosan visszahelyezte „Fanni” nevét a versben az őt megillető helyre.

A fordító végezetül köszönetet szeretne mondani magyar kollégáinak, hallgatóinak és barátainak minden tőlük kapott bátorításért és tanácsért. Neveik kezdőbetűinek használata sajnos csupán tökéletlen anonimitást biztosít e nagylelkű és bölcs személyeknek, és így, fájdalom, nem lesznek minden tekintetben biztonságban az olyan kellemetlenkedő alakoktól, akik majd őket hibáztatják azokért a hibákért, amelyeket a fordító követett el a megértés, a dikció, valamint az ízlés terén, mindazonáltal sorakozzanak itt e kezdőbetűk a fordító mindegyikük iránt érzett határtalan hálájának csekély és méltatlan jeleként: NGy, CRM, MÁ, KÁ, VZ, NS, SzE és SzT.

Száll a tavasz...

ELŐHANG AZ ECLOGÁKHOZ



*Csúszik a jég a folyón, foltosra sötétül a part is,
olvad a hó, a nyulak meg az őzek lábanyomán már
kis pocsolóyákban a nap csecsemőnyi sugára lubickol.
Száll a tavasz kibomolt hajjal, heverő hegyek ormán,
tárnák mélyein és a vakondok túrta lyukakban,
fák gyökerén fut, a rügy gyöngéd hónalja tövében,
s csiklandós levelek szárán pihen és tovaszáguld.
S szerte a réten, a domb fodrán, fodros tavakon kék
lánggal lobban az ég.*

*Száll a tavasz kibomolt hajjal, de a régi szabadság
angyala nem száll már vele, alszik a mélyben a sárga
sárba fagyottan, alélt gyökerek közt fekszik aléltnan,
nem lát fényt odalent, sem a cserjén pöndörödő kis
zöld levelek hadait nem látja, hiába! nem ébred.
Rab. S a rabok feketén gyűrűző vad bánata csobban
álmaiban s föld és fagyos éj nehezült a szívére.
Álmodik és mellét nem emelgeti sóhaja sem még,
lent nem pattan a jég.*

*Néma gyökér kiabálj, levelek kiabáljatok éles
hangon, tajtékzó kutya zengj, csapkodd a habot, hal!
rázd a sörényed, ló! bömbölj bika, ríjj patak ágya!
ébredj már aluvó!*

1942. április 11



Spring Flies...

PREFACE TO THE ECLOGUES



*Glides now the river ice-melt, mottling the darkening ice-bank,
now melts the snow in hare's prints, even now in deer's tracks,
in small pools thus made there, infant sun's rays paddle, splash.
Spring flies, lets down her hair, lights upon mountain ridges,
tunnels deeply into mine shafts, delves into mole holes,
trips along tree roots, barely stirs gentlest buds in stem joints,
among ticklish leaves and delicate shoots rests, rushes off again.
And over high meadows, rolled hills, ruffled ponds
blue skies burst into flame.*

*Spring flies, lets down her hair, but the ancient freedom
no longer flies with her, her old angel's asleep in the depths,
frozen deep in yellow mud, among insensate roots he lies,
down there neither light he sees, nor the huddled leaves,
small and green, spending the gnarled bush. Captive,
he won't wake. And the prisoners of blackly twisting wild grief
thrash in his dreams, and earth, frozen night weigh down his heart.
He dreams, no heaving sighs escape his breast
nor crack the ice beneath.*

*Keen you dumb roots! Sound, leaves, your keenest cries!
rage, mad dog, drown in froth! Thrash, fish, the foam!
shake, horse, your mane, thunder bull, stream bed rumble!
sleeper, now awaken!*

1942 April 11

Hatodik ecloga

(TÖREDÉK)



*Oly korban éltem én e földön,
mikor az ember úgy elaljasult,
hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra,
s míg balhitekben hitt s tajtékozott téveteg,
befonták életét vad kényszerképzetek.*

*Oly korban éltem én e földön,
mikor besúgni érdem volt s a gyilkos,
az áruló, a rabló volt a hős, -
s ki néma volt netán s csak lelkesedni rest,
már azt is gyűlölték, akár a pestisest.*

*Oly korban éltem én e földön,
mikor ki szót emelt, az bujhatott,
s rághatta szégyenében ökleit, -
az ország megvadult s egy rémes végzetten
vigyorgott vértől és mocsoktól részegen.*

*Oly korban éltem én e földön,
mikor gyermeknek átok volt az anyja,
s az asszony boldog volt, ha elvetélt,
az élő írigylé a férges síri holtat,
míg habzott asztalán a sűrű méregoldat.*

.....

*Oly korban éltem én e földön,
mikor a költő is csak hallgatott,
és várta, hogy talán megszólal újra -
mert méltó átkot itt úgysem mondhatna más, --
a rettentő szavak tudósa, Éσαιás.*

1944. május 19



Sixth Eclogue

A FRAGMENT



*I lived on this earth at a time
when man, driven or fallen low,
lacking orders, killed for pleasure,
and sham embraced, in error raged,
ensnared himself in vile obsession.*

*I lived on this earth at a time
when murderers, informants,
and robbers drew heroes' praise –
and anyone silent or slow to applaud,
was reviled, as one with plague afflicted.*

*I lived on this earth at a time
when those who would speak must lie
low, gnaw their fists past all shame.
The land's riotous, and fate, appalling,
grins, drunk with blood and filth.*

*I lived on this earth at a time
when mother's curse children got
and woman gladly child lost,
the living, their plate thick with poison,
envied the worm-eaten dead.*

.....

*I lived on this earth at a time
when the poet lived in silence
and waited for one who might speak –
for who else might utter a fitting curse
but Isaiah, awful knower of awful words.*

1944 May 19

Hetedik ecloga



Látod-e, esteledik s a szögesdróttal beszegett, vad
tölgykerítés, barakk oly lebegő, felszívja az este.
Rabságunk keretét elereszti a lassu tekintet
és csak az ész, csak az ész, az tudja, a drót feszülését.
Látod-e drága, a képzelet itt, az is így szabadul csak,
megtöretett testünket az álom, a szép szabadító
oldja fel és a fogolytábor hazaindul ilyenkor.

Rongyosan és kopaszon, horkolva repülnek a foglyok,
Szerbia vak tetejéről bűvó otthoni tájra.
Bűvó otthoni táj! Ó, megvan-e még az az otthon?
Bomba sem érte talán? 's van', mint amikor bevonultunk?
És aki jobbra nyöszörg, aki balra hever, hazatér-e?
Mondd, van-e ott haza még, ahol értik e hexametert is?

Ékezetek nélkül, csak sort sor alá tapogatva,
úgy írom itt a homályban a verset, mint ahogy élek,
vaksin, hernyóként araszolgatván a papíron;
zseblámpát, könyvet, mindent elvettek a 'Lager'
őrei s posta se jön, köd száll le csupán barakunkra.

Rémhírek és férgek közt él itt francia, lengyel,
hangos olasz, szakadár szerb, méla zsidó a hegyekben,
szétdarabolt lázas test s mégis egy életet itt,-
jóhírt vár, szép asszonyi szót, szabad emberi sorsot,
s várja a véget, a sűrű homályba bukót, a csodákat.

Fekszem a deszkán, férgek közt fogoly állat, a bolhák
ostroma meg-megujúl, de a légsereg elnyugodott már.
Este van, egy nappal rövidebb, lásd, újra a fogság
és egy nappal az élet is. Alszik a tábor. A tájra
rásüt a hold s fényében a drótok újra feszülnek,
s látni az ablakon át, hogy a fegyveres őrszemek árnya
lépdel a falra vetődve az éjszaka hangjai közben.



Seventh Eclogue



*Can you see, it's getting dark: and the wild fence of oak, edged
with barbed-wire, and the barracks, hovering, evening absorbs.
The listless gaze the frame of our captivity lets go,
the mind alone, the mind alone knows the wire's tension.
Do you see, dear, how only now imagination's loosed so,
and dream, the deliverer, sets free our broken bodies
and all at once the prison camp sets off toward home.*

*Dressed in rags, heads shaven, snoring, the captives fly
from Serbia's blind peaks to hiding homelands.
Homelands still hiding! O, does that home still exist?
Perhaps no bomb's found it? Is it as when they marched us off?
And who on my left moans, on my right lies, goes home again?
Tell me, is there a home where this hexameter's still known?*

*Ignoring accents, feeling my way line by line,
thus, here, at dusk, I write this verse just as I live,
weak-eyed, inch-worming across the paper;
flashlight, book, the camp guards have taken everything,
and the mail doesn't come, and only fog falls on our barracks.*

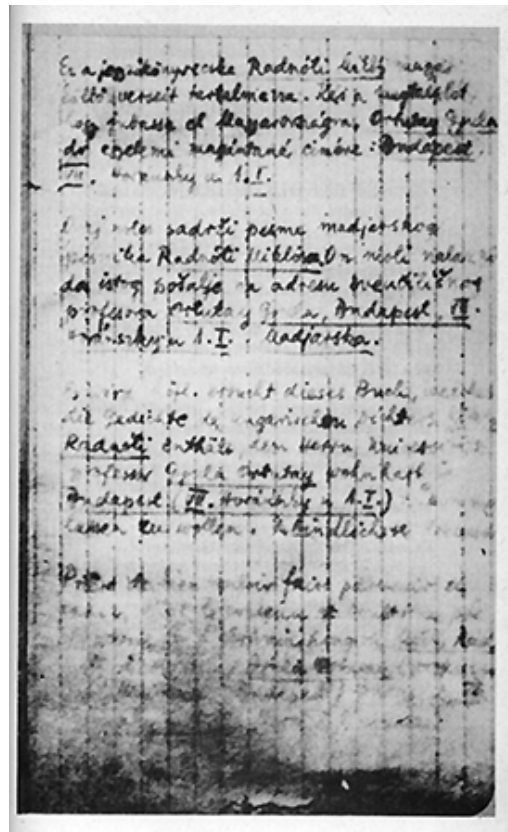
*In these mountains, amidst rumors and vermin live
the Frenchman, Pole, voluble Italian, dissident Serb,
pensive Jew, as one dismembered fevered body, for all that
a single life awaiting good news, a woman's words, a freeman's fate,
awaiting the end, that descent into murky darkness, miracles.*

*I lie aplank, an animal captive amidst vermin, the fleas
renew their assault, while the host of flies retreats.
It's evening, and captivity's one day shorter again, see,
life's one day shorter too. The camp's asleep. The moon
shines over the land, her light tightens the wires again.
And through the window, you can see the armed guards'
shadows thrown upon the wall, pace among night sounds.*

Alszik a tábor, látod-e drága, suhognak az álmok,
 horkan a felriadó, megfordul a szűk helyen és már
 újra elalszik s fénylik az arca. Csak én ülök ébren,
 féligszítt cigarettát érzek a számban a csókod
 íze helyett és nem jön az álom, az enyhetadó, mert
 nem tudok én meghalni se, élni se nélküled immár.

Lager Heidenau, Zagubica fölött, a hegyekben,

1944. július



*The camp's asleep, dear one, can you see, the dreams awing.
Snorting, one starts, tosses about in a cramped space
and falls asleep again at once, face ashine. Only I sit awake,
the acrid smack of a half-smoked cigarette fills my mouth—
could I but taste your kiss—and dream, restoring muse, comes not,
since I can neither die nor live without you anymore.*

Lager Heidenau, above Zagubica, in the mountains.

July 1944

